

معنای کاربردی اقبل و دنی در حدیث کساء

(اقبل الحسن نحو الكساء- دنی الحسین نحو الكساء)

محدثه جعفری^۱

چکیده

در حدیث شریف کساء، از دو فعل متفاوت اقبل و دنی برای امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) استفاده شده است. نوشتار پیش رو با روش توصیفی-تحلیلی و شیوه کتابخانه ای به بررسی عوامل موثر در به کارگیری فعل متفاوت برای افراد پرداخته و درباره آن چنین نتیجه گرفته است که سن، نوع رابطه خویشاوندی و میزان روابط عاطفی در استعمال فعل بی تاثیر است اما وجود ویژگی خاص در امام حسین (علیه السلام) باعث به کارگیری فعل دنی شده است. حدیث نبوی "حسین منی و انا من حسین"، حاکی از تداوم وجود پیامبر (صلی الله علیه و آله) و آیین ایشان در وجود امام حسین (علیه السلام) و نشان دهنده یگانگی هدف و وحدت فکری و خط مشی این دو بزرگوار است؛ چراکه امام حسین (علیه السلام) با جهاد و شهادت خود موجب بقای دین نبوی شد. لذا عبارت "دنی الحسین نحو الكساء" یعنی ایشان هم از لحاظ مکانی و فیزیکی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نزدیک شدند و هم بیانگر قرب مقامی آن حضرت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. در عبارت "اقبل الحسن نحو الكساء"

¹ سطح دو مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)

نیز جهت و نوع آمدن مشخص می شود؛ یعنی ایشان با توجه، اشتیاق و از رو به رو به سمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) آمدند.

کلید واژگان: اقبل الحسن، حسین منی و انا من حسین، دنی الحسین، قرب، کساء

مقدمه

حدیث کساء از نظر علمای بزرگ اسلام، یکی از احادیث پر فضیلت و مهم جهان اسلام است و با تامل در متن واقعه کساء و احادیثی که در این موضوع وارد شده است، واضح است که این واقعه، یک رویداد معمولی نیست بلکه به دلیل فضای خاص این واقعه و ارتباطی که با نزول آیه تطهیر دارد و آنرا تفسیر و تبیین می کند، یکی از ویژه ترین وقایع جامعه اسلامی است.

در متن این حدیث شریف از دو فعل متفاوت اقبل و دنی برای امام حسن و امام حسین (علیهما السلام)

استفاده شده است؛ لذا ضرورت دارد با کاوش در معانی و با بررسی عوامل موثر در استعمال فعل برای افراد، دلیل به کارگیری فعل متفاوت برای این دو بزرگوار مشخص و به تبع آن جایگاه رفیع اهل بیت (علیهم السلام) نیز روشن تر شود. هدف پژوهش حاضر این است که با روش

توصیفی_تحلیلی و شیوه کتابخانه ای و با بهره گیری از معانی این دو فعل در ادبیات عرب و همچنین با بررسی تاثیر عواملی چون سن، میزان روابط عاطفی، نوع رابطه خویشاوندی و ویژگی شخصیتی فرد به پاسخ این سوال دست یابد؛ همچنین با بهره گیری از شرح حدیث نبوی "حسین

منی و انا من حسین" ارتباطی میان استعمال فعل دنی و جایگاه امام حسین(علیه السلام) نزد

پیامبر(صلی الله علیه و آله) بیابد.

در باب پیشینه این تحقیق، اگرچه کتب و مقالات متعددی درباره حدیث کساء نوشته شده است، اما این مکتوبات به بررسی اعتبار سند این حدیث و یا استخراج نکات تربیتی از این حدیث پرداخته اند. محمد محمدی ری شهری در بخشی از کتاب "اهل بیت (ع) در قرآن و حدیث" پژوهشی درباره حدیث کساء ذکر کرده است که سند رویداد کساء، فضای رویداد و مکان این واقعه را بررسی کرده است؛ همچنین رضا قربانیان در کتاب "پژوهشی تازه درباره حدیث کساء" سند و دلایل وثاقت این حدیث، درس های اخلاقی و تربیتی حدیث کساء، آثار و فواید این حدیث و... را مورد مذاقه قرار داده است. مقاله "قرائتی تربیتی از حدیث کساء با روش تحلیل محتوا" نوشته ایوب امرائی، مریم نظریگی و محمد عترت دوست(1399)، مباحث تربیتی مانند استفاده از القاب و کنیه ها، اذن و اجابت، تاکید بر صمیمیت اعضای خانواده و... را از این حدیث استخراج نموده است.

مفاهیم

برای دستیابی به پاسخ سوال مطرح شده ابتدا لازم است تا به معانی لغوی و اصطلاحی دو فعل مورد نظر و همچنین لغت "نحو" پرداخته شود.

معنای لغوی اقبل

أَقْبَلَ يَقْبِلُ فعل ثلاثی مزید از باب افعال است و مصدر آن اِقْبَالاً و قَبَلاً می باشد^۱ که از ریشه (قُبْل/قُبِل) به معنای جلو یا رو به رو گرفته شده است.^۲ جناب جوهری درباره معنای أَقْبَلَ می فرماید: «زمانی که گفته می شود «أَقْبَلَ قُبْلَكَ»، یعنی به سمت تو قصد و میل کردم و به سوی تو شتافتم.»^۳ در واقع این فعل زمانی استعمال می شود که با قصد و توجه به سمت چیزی پیش می روند.

مصنف کتاب تاج العروس معنای دیگری برای این فعل ذکر کرده اند. ایشان فعل أَقْبَلَ را به معنای (قَدِمَ) یعنی آمدن و داخل شدن در نظر گرفته اند.^۴

فعل أَقْبَلَ زمانی که به صورت دو مفعولی نیز استعمال می شود، به معنای رو به روی هم قرار دادن دو چیز است. هنگامی که گفته می شود «أَقْبَلْتَهُ الشَّيْءَ»: یعنی آن چیز را رو به رو و در مقابل او قرار دادم»^۵ همچنین هنگامی که ریشه "قبل" در باب مفاعله و تفاعل به کار می رود، همین معنای رو به روی هم قرار گرفتن را می رساند؛ مثلاً «قَابَلَهُ مُقَابَلَةً: یعنی با او رو به رو شد» و یا «تَقَابَلَا :

^۱ حسینی واسطی زبیدی الحنیفی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج 15، ص 601

^۲ ابن منظور، لسان العرب، ج 11، ص 18

^۳ أَقْبَلَ قُبْلَكَ أَيْ أَقْصَدُ قَصْدَكَ وَ أَتَوَجَّهَ نَحْوَكَ، همان، ص 19

^۴ تاج العروس، ج 15، ص 601/ لسان العرب، ج 11، ص 19

^۵ تاج العروس، ج 15، ص 601

یعنی آن دو رو به روی هم قرار گرفتند و به سوی یکدیگر رفتند^۱؛ و یا قول خداوند متعال در آیه 47 سوره حجر که می فرماید: «إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ»، این طور تفسیر شده است که «آنان طوری در مقابل هم قرار می گیرند که پشت گردن یکدیگر را نمی بینند»^۲ (یعنی کاملاً رویاروی هم هستند).

در کتاب تهذیب الغه به ذکر معانی مختلف برای مشتقات ریشه (قبل) پرداخته شده است و تنها یک معنا برای فعل اقبل بیان شده است که به شرح زیر می باشد:

«و گفته می شود: أَقْبَلْتُهُ مَرَّةً وَ أَدْبَرْتُهُ: یعنی در هنگام راه رفتن یک بار او را جلوی خودم قرار دادم و یک بار پشت سر خودم.»^۳

در تمامی منابع ذکر شده، اقبل نقیض ادبر به معنای پشت کردن و روی برگرداندن معرفی شده است.^۴

در نهایت آنچه از اقوال ذکر شده حاصل می شود این است که ریشه (قبل) وقتی در باب افعال استعمال می شود به معنای آمدن به سوی شخصی یا داخل شدن در مکانی با قصد و توجه به آن شخص یا مکان می باشد به طوری که جهت آمدن از روبه رو است و فرد در مقابل شخص یا مکان مورد نظر قرار میگیرد، نه پشت سر یا اطراف آن.

^۱ تَوَاجَهَا وَ اسْتَقْبَلَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، همان، ص 602

^۲ همان، ص 602

^۳ جَعَلْتُهُ أَمَامِي وَ مَرَّةً وَرَائِي يَعْنِي فِي الْمَشْيِ، ازهری، تهذیب الغه، ج 9، ص 164

^۴ ر.ک تاج العروس، ج 15، ص 601/ لسان العرب، ج 11، ص 18 و 19/ تهذیب الغه، ج 14، ص 111

السلام) در امتداد نبوت خاتم الانبیاء (صلی الله علیه و آله) است^۱؛ زیرا زمانیکه امام حسین (علیه السلام) جان خود را در راه خدا داد، دورانی بود که اگر او چنین نمی کرد چراغ نبوت همه انبیاء، چراغ توحید و چراغ ارزش ها برای ابد خاموش می شد. او از طریق شهادت، حلقه ی اتصال بین توحید، نبوت، ارزش ها و انسان ها است.^۲

پس تعبیر "من از اویم و او از من است" نشانه وحدت کامل فکری، روحی، مرامی و خط مشی است؛ این تعبیر حاکی از آن است که وجود پیامبر (صلی الله علیه و آله) و آیین و مکتب او در وجود امام حسین (علیه السلام) تداوم یافته است. نگهبان دین پیامبر (صلی الله علیه و آله)، امام حسین (علیه السلام) می باشد و قیام و شهادت او سبب بقای دین رسول خداست؛ فلذا این سخن پیامبر (صلی الله علیه و آله) تنها بار عاطفی ندارد بلکه بیانگر یک حقیقت اجتماعی و تاریخی است.

پیش تر در مورد معنای فعل "دنی" گفته شد که این واژه برای نزدیکی جسمانی و بالذات، نزدیکی مکانی و زمانی و همچنین نزدیکی در مقام و منزلت به کار می رود؛ همچنین با توجه به آنچه در مورد شرح حدیث نبوی گذشت، می توان گفت از واژه "دنی" که در حدیث شریف کساء به کار رفته می توان تمام این معانی را اخذ کرد؛ یعنی عبارت «فدنی الحسین نحو الکساء»، به این اشاره دارد که حضرت هم از لحاظ مکانی و فیزیکی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نزدیک شدند، هم نشان دهنده این است که امام حسین (علیه السلام) از لحاظ مقام و منزلت نیز قریب و قرین رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بوده اند.

^۱ مقاله بررسی اعتبار و دلالت حدیث نبوی حسین منی و انا من حسین، ص 15

^۲ انصاریان، نگاهی به مقام امام حسین (ع)، ص 24

پس این ادعا ثابت می شود که به کار بردن فعلی متفاوت در حق ایشان، هدفی را به دنبال داشته است و آن هم اشاره به جایگاه و مقام این بزرگوار است.

نتیجه

در حدیث شریف کساء، از دو فعل متفاوت برای امام حسن (علیه السلام) و امام حسین (علیه السلام) استفاده شده است. (اقبل الحسن نحو الکساء - دنی الحسن نحو الکساء). اقبل به معنای آمدن به سوی شخص یا داخل شدن در مکانی با قصد و توجه به آن شخص یا مکان است؛ به طوریکه جهت آمدن از روبه رو است و فرد در مقابل شخص مورد نظر قرار می گیرد نه پشت سر یا اطراف او. دنی نیز به معنای نزدیک شدن است؛ خواه نزدیکی جسمانی و فیزیکی باشد یا مکانی و زمانی یا حکمی و از حیث مقام و منزلت؛ لذا "اقبل الحسن نحو الکساء" یعنی امام حسن (علیه السلام) با قصد و اشتیاق و از روبه رو به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نزدیک شدند. اما در مورد اینکه چرا فعل متفاوت دنی در حق امام حسین (علیه السلام) استعمال شده، بررسی شد که عواملی مانند سن، نوع روابط خویشاوندی و میزان روابط عاطفی در به کارگیری فعل متفاوت بی تاثیر بوده است؛ از طرفی هر دو سبب معرفی شده اند به این معنا که هم فرزند زاده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و ادامه دهنده نسل ایشان هستند و هم پیشوای امت بوده و به نوعی با مبدأ وحی در ارتباط اند؛ پس در جایگاه وصایت نیز شرایط یکسان دارند. اما وجود ویژگی خاص در امام حسین (علیه السلام) منشاء استعمال این فعل است. حدیث نبوی "حسین منی و انا من حسین" حاکی از یگانگی عمیق روحی، وحدت هدف و

روش امام حسین (علیه السلام) و پیامبر (صلی الله علیه و آله) است و بیانگر این است که وجود پیامبر (صلی الله علیه و آله) و آیین ایشان در وجود امام حسین (علیه السلام) تداوم یافته است؛ لذا عبارت "دنی الحسین نحو الکساء" هم نشان دهنده نزدیکی مکانی آن حضرت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است هم حاکی از قرب مقامی امام حسین (علیه السلام) به ایشان است؛ زیرا امام حسین (علیه السلام) با جهاد و شهادت خود موجب بقای دین نبوی شد.

منابع

قرآن کریم، ترجمه: حسین انصاریان

ابن قولویه، محمد بن جعفر بن موسی، کامل الزیارات، بی جا، پیام حق، 1377 هـ ش

ابن منظور، لسان العرب، ج 14، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا

ازهری، ابی منصور محمد ابن احمد، تهذیب الغه، ج 5 و 9 و 14، تحقیق: عبد الله درویش، عبد السلام

هارون، یعقوب عبد النبی، مراجعه: محمد علی نجار، بی جا، بی نا، بی تا

انصاریان، حسین، نگاهی به مقام امام حسین (علیه السلام)، بی جا، دار العرفان، 1388 هـ ش

حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، ج 4 و 6 و 8، تهران: سپید موی اندیشه، چاپ

اول (ویرایش پنجم - مصور)، 1393 هـ ش

حسینی واسطی زبیدی الحنیفی، سید محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج

15 و 19 و 20، تحقیق: علی سیری، بی جا، دار الفکر، بی تا

خسروی، سید غلامرضا، مفردات الفاظ قرآن، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ سوم، زمستان

1385 هـ ش

راغب اصفهانی، ابو القاسم حسین ابن محمد ابن فضل، ترجمه کتاب المفردات فی غریب القرآن

یا (تفسیر لغوی و ادبی قرآن)، ج 1 و 3، ترجمه: سید غلامرضا خسروی حسینی، تهران: انتشارات

مرتضوی، چاپ سوم، زمستان 1383 هـ ش

طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، ج 11 و 19، بیروت: موسسه العلمی للمطبوعات، بی

تا

عبد الباقي، محمد فواد، المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ

پنجم، پاییز 1380 هـ ش

قربانیان، رضا، پژوهشی تازه درباره حدیث شریف کساء، بی جا، هستی نما، 1392 هـ ش

قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج 1-2، تهران: دار الکتب اسلامیة، چاپ یازدهم، 1386

هـ ش

کمره ای، محمد باقر، در کربلا چه گذشت (ترجمه نفس المهموم)، قم: انتشارات مسجد مقدس

جمکران، چاپ بیست و نهم، پاییز 1389 هـ ش

مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج 43، بیروت: دار احیاء التراث العربی، 1404 هـ ق

محمدی ری شهری، محمد، اهل بیت (ع) در قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی و فرهنگی

دارالحدیث، 1396 هـ ش

_____، دانشنامه امام حسین(ع)، جلد کلی، قم: موسسه علمی و فرهنگی

دارالحدیث، 1388 هـ ش

موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان (دوره 20 جلدی)، ج 11 و 19، بی جا:

بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبائی با همکاری مرکز نشر فرهنگی رجاء و موسسه انتشارات امیر

کبیر، بهار 1363 هـ ش

امرای، ایوب؛ نظریگی، مریم؛ عترت دوست، محمد، "قرائتی تربیتی از حدیث کساء با روش

تحلیل محتوا"، مجله آموزه های تربیتی در قرآن و حدیث، شماره 12، پاییز و زمستان 1399

هـ ش

رنجبر حسینی، محمد؛ حائری، ماجده، "بررسی اعتبار و دلالت حدیث نبوی: حسین منی و

انا من حسین"، پژوهشنامه معارف حسینی، شماره 15، سال چهارم پاییز 1398 هـ ش

<https://www.almaany.com>

<https://www.ghbook.ir>